

รายงานการวิจัย

เรื่อง

วัฒนธรรมการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณชายแดนแม่น้ำ
โขงของจังหวัดอุบลราชธานี

คณะผู้วิจัย

นางวริษา สันทวีวรกุล

ภาควิชาสัตวศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

นายนนทกรณ์ อรุโสภา

ภาควิชาสัตวศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

นายวรวิทย์ ธนสุนทรสุทธิ

สำนักงานปศุสัตว์ จังหวัดอุบลราชธานี

นายณรงค์ สาธารณ

ภาควิชาพืชไร่ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

แผนงาน อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม งาน ทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม
ทุนอุดหนุนทั่วไป ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2542

บทคัดย่อ

เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดนแม่น้ำโขง ของจังหวัดอุบลราชธานีทำการเลี้ยงโคพื้นเมืองเป็นอาชีพรองนอกเหนือจากอาชีพหลักคือการทำนา เกษตรกรนิยมเลี้ยงโคเป็นอาชีพรองเนื่องจากเมื่อว่างจากการทำนาเกษตรกรจะว่างงาน ไม่มีกิจกรรมทางการเกษตรอย่างอื่น จึงเลี้ยงโคเพื่อเสริมรายได้ให้กับครอบครัว การเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในพื้นที่ตามบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากสภาพพื้นที่ทางการเกษตรมีน้อย เมื่อถึงฤดูกาลทำนาโคมีพื้นที่หากินลดลง เกษตรกรต้องใช้แรงงานในการทำนา เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวจึงทำการด้อนโคขึ้นไปไว้บนเขา โดยในช่วงฤดูทำนาเมื่อเริ่มมีการเตรียมดิน หว่านกล้า หรือเมื่อฝนเริ่มมา เกษตรกรจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อรวมโค และด้อนไปเลี้ยงไว้บนเขา มีบางรายต่างฝ่ายต่างด้อนโคของตนไปเอง แล้วไปเจอกันที่บนเขา แล้วแต่ความสะดวกของเกษตรกรแต่ละราย ๆ ไป ในขณะที่อยู่บนเขาโคจะมีการรวมเป็นฝูงขนาดแตกต่างกันออกไป แต่พื้นที่ที่โคอยู่จะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พื้นที่ที่เลี้ยงบนเขาจะเป็นพื้นที่ที่ทำการเลี้ยงมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ บางฝูงต้องมีเกษตรกรไปเฝ้าเพื่อกันไม่ให้ลงมาจากเขามากินข้าวที่นา ในการเลี้ยงโคสมาชิกในครอบครัวและตัวเกษตรกรเองจะช่วยกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นไปดูแลโคเมื่อเกษตรกรขึ้นไปดูโคจะเลี่ยหาของป่าเพื่อใช้เป็นอาหารในครอบครัวติดมือลงมาจากเขาด้วย เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จจึงทำการด้อนลงจากเขา บางฝูงก็จะลงมาเอง มีเกษตรกรบางรายเลี้ยงไว้บนเขาตลอดทั้งปีก็มีเนื่องจากสะดวกต่อเจ้าของในการจัดการเลี้ยงดู โคบางกลุ่มจะถูกด้อนลงจากเขาให้มาอยู่ในพื้นที่นาตลอดหลังการเก็บเกี่ยว

นิยามศัพท์

วัฒนธรรม คือ วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่มีความเจริญงอกงามซึ่งเป็นเกิดขึ้นมาจากการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ โดยจำแนกออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ด้านจิตใจ สังคม และวัตถุ นอกจากนั้นยังมีการส่งเสริมและสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่ง จากสังคมหนึ่งไปยังสังคมอีกสังคมหนึ่ง จนกระทั่งกลายเป็นแบบแผนที่สามารถเรียนรู้และใช้ปฏิบัติร่วมกันของกลุ่มคนในสังคมนั้น ๆ

เกษตรกร หมายถึง เกษตรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองในเขตอำเภอโขงเจียม

โคฝูง หมายถึง กลุ่มของโคพื้นเมืองที่มารวมกันตั้ง 5 ตัวขึ้นไป อาจเป็นเกษตรกร 1 ราย หรือเป็นของเกษตรกรตั้งแต่ 2 รายขึ้นไป

สารบัญ

คำนิยม		1
บทคัดย่อ		2
นิยามศัพท์		3
บทที่ 1	บทนำ	5
บทที่ 2	สภาพทั่วไปของพื้นที่และเกษตรกรที่ทำการศึกษา	9
บทที่ 3	การเลี้ยงโคพื้นเมือง	13
บทที่ 4	สรุปและวิจารณ์	27
อ้างอิง		29
ภาคผนวก		30

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญ

โคพื้นเมืองเป็นพื้นฐานโคเนื้อที่สำคัญของประเทศไทย เพราะมีอยู่เป็นจำนวนมาก สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และอาหารที่หาได้ในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี วัฒนธรรมการเลี้ยงและการจัดการโคเนื้อพื้นเมืองของเกษตรกรในประเทศไทยมีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมอันได้แก่สภาพพื้นที่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสภาพสังคมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรจะทำการศึกษา เพราะวิธีการเลี้ยงและการจัดการโคเนื้อพื้นเมืองของแต่ละพื้นที่ เป็นโลกทัศน์ของกลุ่มคนในชุมชนบทหรือในท้องถิ่นที่มีต่อการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ โดยการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพ โดยมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอยู่ที่การดำเนินชีวิตให้อยู่รอดโดยปกติสุขทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน การเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจ และการดำเนินชีวิตให้อยู่รอดในท่ามกลางกระแสการพัฒนาประเทศที่เป็นมาในอดีต ปัจจุบัน และต่อเนื่องในอนาคต

โคพื้นเมืองมีอยู่ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเลี้ยงเพื่อใช้แรงงานในการทำการเกษตร และการบริโภค ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่มีโคมากที่สุดในประเทศไทย จังหวัดอุบลราชธานีเป็นจังหวัดหนึ่งที่มีการเลี้ยงโคเป็นจำนวนมาก และเป็นจังหวัดที่มีเขตปกครองกว้างขวางที่สุดทางด้านตะวันออกของภาคอีสานตอนล่าง อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดยโสธรและมุกดาหาร ทิศใต้จรดเทือกเขาพนมดงรักเขตแดนประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย และเขตแขวงจำปาศักดิ์ของประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว ทิศตะวันออกจรดแม่น้ำโขงแนวพรมแดนแขวงสุวรรณเขต ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันตกจรดเขตจังหวัดยโสธร และศรีสะเกษ ภูมิประเทศโดยทั่วไปมีลักษณะเป็นที่ราบสูงและที่ราบลอนลูกคลื่นลาดเอียงไปทางทิศตะวันออกบริเวณปากแม่น้ำมูล ทิศตะวันออกและทิศใต้เป็นแนวเทือกเขาสลับซับซ้อนหลายลูก ส่วนใหญ่เป็นภูเขาหินทราย มีบางแห่งที่เป็นหินภูเขาไฟ ทางตะวันออกต่อไปยังตอนเหนือของจังหวัด มีแนวเขาหินทรายเชื่อมต่อระหว่างเทือกเขาภูพานกับเทือกเขาดงเร็ก ลำน้ำที่ไหลผ่านพื้นที่จังหวัดส่วนใหญ่จะไหลลงจากที่สูงทางทิศเหนือ ทิศใต้ และทิศตะวันตกลงไปสู่แอ่งที่ราบริมฝั่งแม่น้ำมูลซึ่งอยู่กลางพื้นที่ก่อนที่จะรวมตัวไหลลงไปสู่แม่น้ำโขง แม่น้ำโขงไหลผ่านทางตอนเหนือของจังหวัดเลียบแนวชายแดนเริ่มตั้งแต่อำเภอนามาน ผ่านอำเภอเขมราฐ อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอศรีเมืองใหม่ อำเภอโขงเจียม ผ่านไปยังภาคใต้ของประเทศ

สาธารณ รัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ลำน้ำเหล่านี้ได้ถึงความอุดมสมบูรณ์ และชุ่มชื้นแก่ผืนดินทำ
ให้เกิดสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ พืช และสัตว์มาแต่ครั้งบรรพกาล

อำเภอโขงเจียมของจังหวัดอุบลราชธานีมีพื้นที่บางส่วนติดกับแนวชายแดนแม่น้ำโขง ด้วย
สภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง และพื้นที่ราบบนหลังเขา และหุบเขามีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนลึกลับ บ้าง
บ้าง ลับกันไป บางพื้นที่มีพื้นที่หินโผล่ มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหิน มีพื้นที่ราบในการทำการเกษตร
เพียงเล็กน้อย จากการที่เกษตรกรรมมีพื้นที่ราบในการทำนาที่จำกัด จึงทำให้มีการปรับรูปแบบวิธีการ
เลี้ยงและการจัดการโคพื้นเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ภูมิประเทศ และวิถีการดำรงชีพของตน
มาตั้งแต่รุ่นของบรรพบุรุษสืบต่อกันมา จึงทำการศึกษาวิจัยเรื่องการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร
ตามพื้นที่ป่าเขาบริเวณแนวชายแดนแม่น้ำโขงเพื่อเป็นการทราบถึงวิธีการเลี้ยง และการจัดการโคพื้น
เมืองในสภาพพื้นที่บริเวณตามแนวชายแดนแม่น้ำโขงซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าและเขา และยังเป็นการทราบ
ถึงวัฒนธรรมการเลี้ยงโคพื้นเมืองที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นพื้นที่ป่าบริเวณเขาแถบชายแดนแม่น้ำ
โขง รวมทั้งทราบถึงสภาพปัญหาเพื่อหาแนวทางการแก้ไข และการส่งเสริมการเลี้ยงโคพื้นเมืองที่สอด
คล้องกับสภาพความต้องการและวัฒนธรรมของท้องถิ่นนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมทั่ว ๆ ไป ของเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมือง
ตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดนแม่น้ำโขงของ จังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาลักษณะภายนอกของโคพื้นเมือง และวิธีการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรตาม
บริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดนแม่น้ำโขงของ จังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อศึกษาปัญหาของการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดน
แม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานี

วิธีการวิจัย

1. ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ

1.1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ได้จากการสำรวจ และสอบถามเกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้น
เมืองตามบริเวณแนวชายแดนลุ่มแม่น้ำโขงโดยวิธีการสัมภาษณ์ตามแบบสอบถาม รวมทั้งทำการเก็บ
รวบรวมลักษณะการเลี้ยงการจัดการฝูงโคพื้นเมืองโดยการถ่ายภาพวีดิทัศน์ และรูปภาพ

1.2.ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) รวบรวมจากเอกสารต่าง ๆ ที่พิมพ์เผยแพร่ และรวบรวมจากหน่วยงานรัฐบาลเช่น สำนักงานที่ดินจังหวัด สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กรมป่าไม้ กรมปศุสัตว์ เป็นต้น

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

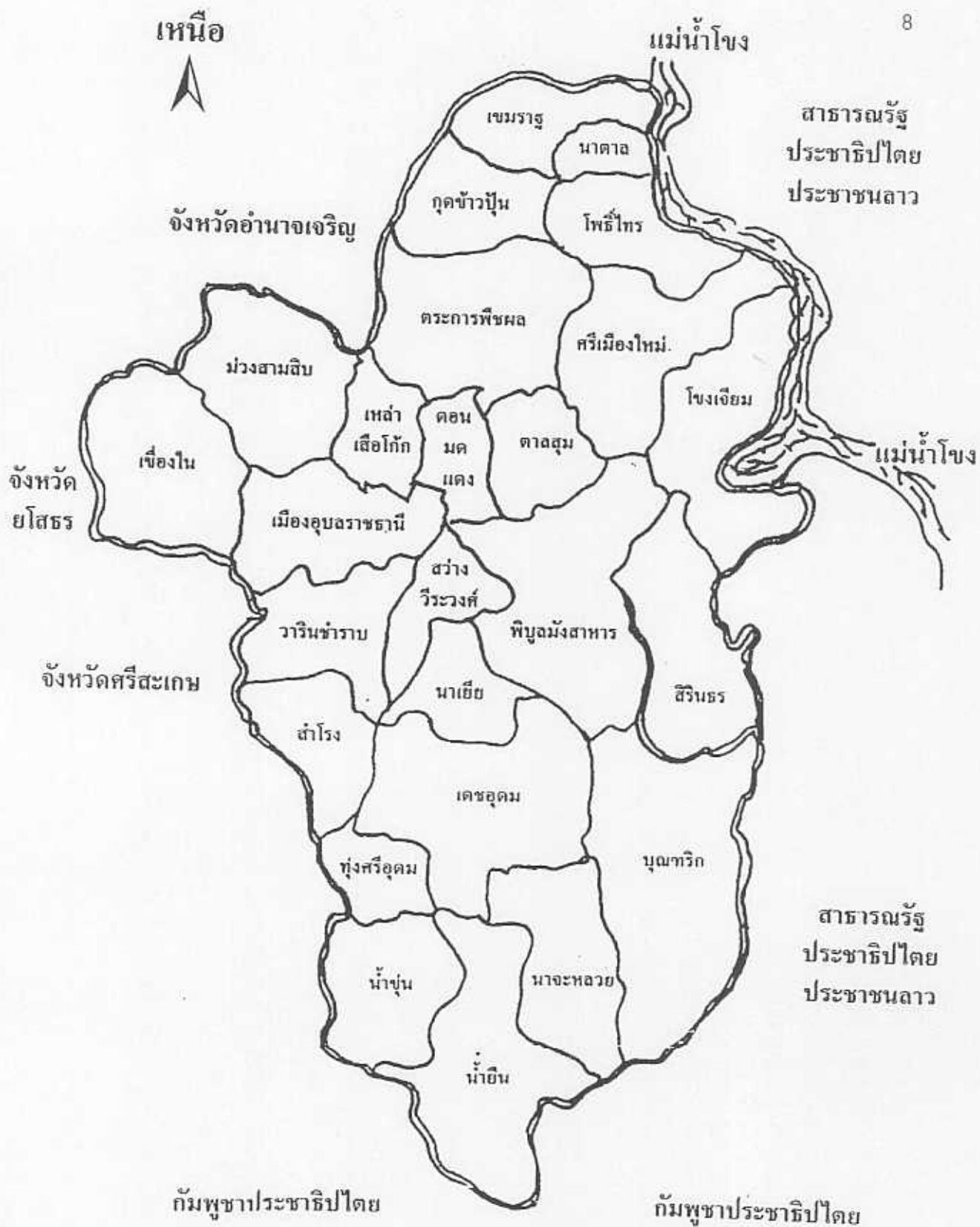
ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสำรวจในเชิงบรรยายและในเชิงสถิติโดยใช้สถิติได้แก่ค่าสูงสุด ต่ำสุด ค่าเฉลี่ย และค่าร้อยละในพื้นที่ที่ทำการศึกษารวมทั้งทำการสรุป วิเคราะห์การเลี้ยงโคพื้นเมืองในพื้นที่

ระยะเวลาการดำเนินโครงการ

ตุลาคม 2541- กันยายน 2542

สถานที่ดำเนินการ

หมู่บ้านที่อยู่ติดพื้นที่บริเวณตามบริเวณแนวชายแดนเขตแม่น้ำโขง ของจังหวัดอุบลราชธานี คือ ต.นาโพธิ์กลาง อ.โขงเจียม

ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดอุบลราชธานีโดยสังเขป

บทที่ 2

สภาพทั่วไปของพื้นที่และเกษตรกรที่ทำการศึกษา

ตำบลนาโพธิ์กลางตั้งอยู่ทางทิศเหนือของอำเภอโขงเจียม ห่างจากอำเภอโขงเจียมระยะทาง 40 กิโลเมตร มีถนนลาดยางถึง 7 หมู่บ้าน อีก 2 หมู่บ้าน คือหมู่ 5 และหมู่ 3 ยังไม่มีถนนลาดยางอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ ทิศใต้ติดต่อกับตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม ทิศตะวันออกติดต่อกับแม่น้ำโขง และทิศตะวันตกติดต่อกับตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ และตำบลห้วยยาง อำเภอโขงเจียม

ตำบลนาโพธิ์กลางมีหมู่บ้านภายในเขตการปกครองจำนวน 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านนาโพธิ์เหนือ บ้านนาโพธิ์กลาง บ้านนาโพธิ์ใต้ บ้านชะยอม บ้านทุ่งนาเมือง บ้านคันท่าเกวียน บ้านปากลา บ้านหนองผือ และบ้านโนนสวรรค์ ทุกหมู่บ้านยกเว้นหมู่บ้านโนนสวรรค์อยู่ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงภูโหล่น สำหรับบ้านโนนสวรรค์อยู่ในเขตอุทยานผาแต้ม ส่วนบ้านคันท่าเกวียน และบ้านปากลาแม้จะตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าดงภูโหล่น แต่มีพื้นที่อุทยานแห่งชาติผาแต้มล้อมรอบอยู่

ภูมิประเทศของตำบลนาโพธิ์กลางมีลักษณะสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูง และพื้นที่ราบหลังเขา และหุบเขา มีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนลึกบ้าง ตื้นบ้างสลับกันไป บางพื้นที่มีพื้นที่หินโผล่ มีที่ดอนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่ราบมีน้อย มีป่าไม้ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์

ดิน ในพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่ค่อยเหมาะสมกับการเพาะปลูกกล่าวคือ ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายเป็นดินที่ระบายน้ำไม่ดีในฤดูฝนระดับน้ำได้ดินตื้น และเป็นดินหินกรวด และมักพบมีหินดานหรือหินพื้นโผล่กระจายอยู่ทั่วไป

แหล่งน้ำ มีแหล่งน้ำธรรมชาติกระจายอยู่ทั่วไป ส่วนใหญ่เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติไม่สามารถนำน้ำมาใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้มากนัก เนื่องจากในฤดูแล้งแหล่งน้ำจะตื้นเขิน และสภาพพื้นที่ตามริมฝั่งแม่น้ำเป็นที่ลาดเท จึงไม่สามารถกักน้ำเพื่อการเกษตรได้เต็มที่ ส่วนใหญ่อาศัยน้ำฝนเท่านั้น มีลำห้วยไหลผ่านหลายสาย ลำห้วยที่สำคัญคือ ลำห้วยโพธิ์ไทร ลำห้วยทราย และลำบายชะ

การถือครองที่ดิน ครัวเรือนทั้งหมด 1,026 ครัวเรือน เป็นครัวเรือนเกษตรกร 975 ครัวเรือน ครัวเรือนที่มีกรรมสิทธิในที่ดิน 715 ครัวเรือน ซึ่งมีปัญหาเรื่องกรรมสิทธิในการถือครองที่ดิน ส่วนใหญ่อาศัย

อยู่ในป่าสงวนแห่งชาติ โดยประเภทเอกสารสิทธิจะเป็นใบจองส.ค.1 นส.3 นอกนั้นจะอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และอุทยานแห่งชาติ

การประกอบอาชีพ อาชีพหลักคือการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเช่นการทำนา ทำไร่ และการประมง อาชีพรองได้แก่การเลี้ยงสัตว์

การปลูกพืช มีการปลูกพืชโดยอาศัยน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ นิยมปลูกข้าวเหนียวมากกว่าข้าวเจ้า พืชเศรษฐกิจที่สำคัญและทำรายได้ให้แก่เกษตรกรได้แก่ข้าวนาปี ปอแก้ว และมันสำปะหลัง

ตารางที่ 1 แสดงชนิดพืชที่ปลูกและเวลาที่ปลูกพืชของตำบลนาโพธิ์กลาง

ชนิดพืช	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
ข้าวนาปี	→				←เตรียมดิน, ตกกกล้า, บักดำ, ใส่ปุ๋ย					←เก็บเกี่ยว		
ปอแก้ว			←เตรียมดิน, ปลูก							←เก็บเกี่ยว		
มันสำปะหลัง	←เก็บเกี่ยว		←เตรียมดิน, ปลูก							←เตรียมดิน, ปลูก		←
พืชผัก	→									←เตรียมดิน, ปลูก, เก็บเกี่ยว		

สภาพการดำรงชีพของราษฎรทุกหมู่บ้านเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับพื้นที่ป่าทั้งในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดงภูโหล่น และอุทยานแห่งชาติผาแต้มเช่นการเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภค การใช้สอย และการจำหน่าย การใช้พื้นที่ป่าเป็นสถานที่เลี้ยงโคและกระบือ การจับสัตว์ชนิดต่าง ๆ เพื่อการบริโภค ฯลฯ เนื่องจากสภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ พื้นที่ทำการเกษตรของชาวบ้านมีจำกัด และดินขาดความอุดมสมบูรณ์ การใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่เป็นการทำนาเพื่อการบริโภคในฤดูฝน ในอดีตราษฎรมีปัญหาความขัดแย้งกับหน่วยงานภาครัฐที่ทำหน้าที่ป้องกันรักษาพื้นที่ป่าในบริเวณดังกล่าว ต่อมาหลายหน่วยงานได้หาแนวทางและรูปแบบในการอยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูลระหว่างชุมชนกับผืนป่าควบคู่ไปกับการพัฒนาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

บทที่ 3

การเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร

ลักษณะทั่วไปของโคพื้นเมืองที่เกษตรกรเลี้ยง

เกษตรกรนิยมเลี้ยงโคพื้นเมืองมากที่สุดเนื่องจากหากินเก่ง มีความทนต่อโรค และขายได้ราคาดี เกษตรกรบางรายมีการนำน้ำเชื้อพ่อพันธุ์บราห์มันจากปศุสัตว์อำเภอมาผสมกับแม่พันธุ์พื้นเมือง แต่ไม่ค่อยเป็นที่นิยมเลี้ยงโคลูกผสมเนื่องจากเลี้ยงยาก หากินเองไม่เก่ง ต้องดูแลมีการจัดการเลี้ยงดูมากขึ้น ต้องให้อาหารเสริม ต้องฉีดยา และขายไม่ได้ราคา

โคพื้นเมืองที่เกษตรกรเลี้ยงเป็นโคที่มีขนาดเล็ก ตัวเมียโตเต็มที่หนักประมาณ 300 กิโลกรัม ตัวผู้ประมาณ 400 กิโลกรัม มีสีต่าง ๆ กัน ได้แก่ สีน้ำตาลแกมแดง ดำ ดำขาว ส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง หน้ายาว บอบบาง หน้าผากแคบ ตาขนาดปานกลาง ขนหน้าสั้นเกรียน จมูกแคบ ใบหูแหลม มีเขาสั้นถึงยาวปานกลาง ตัวเมียมักมีเขาสั้นหรือไม่มีเขา ลำคอบอบบาง คอขึ้นยาว มีเหนียงใต้คอ กระดูกขาบอบบางคอขึ้นยาว ลำตัวดูป่องตรงกลางเมื่อมองจากด้านบน มีนิสัยขี้ตื่น รูปร่างปราดเปรียว

ภาพที่ 4 ลักษณะของโคพื้นเมือง

ประสพการณ์

ประสพการณ์ในการเลี้ยงโค เกษตรกรส่วนใหญ่จะเลี้ยงมาตั้งแต่เริ่มจำความได้ จนกระทั่งปัจจุบัน มีเกษตรกรบางรายเพิ่งจะทำการเลี้ยงโคพื้นเมืองเนื่องจากเห็นเกษตรกรรายอื่นเลี้ยงแล้วไม่ยุ่งยาก ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายอื่นใด นอกจากค่าพันธุ์โคเท่านั้น

การอบรมการเลี้ยงโคพื้นเมือง เกษตรกรมากกว่า 80 เปอร์เซ็นต์เคยได้รับการอบรมการเลี้ยงโคจากหน่วยงานของรัฐเช่นวิทยาลัยเกษตรและเทคโนโลยีอุบลราชธานี หนองคาย สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ และปศุสัตว์เข้ามาอบรมให้ในหมู่บ้าน เป็นต้น

เหตุผลในการเลี้ยงโคพื้นเมือง

การเลี้ยงโคของเกษตรกรทำเป็นอาชีพรองนอกเหนือจากอาชีพหลักคือการทำนา เกษตรกรนิยมเลี้ยงโคเป็นอาชีพรองเนื่องจากเมื่อว่างจากการทำนาเกษตรกรจะว่างงาน ไม่มีกิจกรรมทางการเกษตรอย่างอื่น จึงเลี้ยงโคเพื่อเสริมรายได้ให้กับครอบครัว เกษตรกรแต่ละรายมีจำนวนโคพื้นเมืองดั่งแต่น้อยที่สุดคือ 2 ตัว และสูงที่สุดคือมากกว่า 50 ตัว โดยเฉลี่ยต่อครอบครัวอยู่ที่ประมาณ 4-10 ตัว โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นเพศเมีย จะมีเกษตรกรบางรายเท่านั้นที่มีโคตัวผู้เพื่อใช้ทำพันธุ์ หากในฝูงที่เลี้ยงมีโคตัวผู้จะเป็นโคที่อยู่ในช่วงแรกเกิดถึงโคหนุ่ม ที่เป็นเช่นนี้เพราะเกษตรกรไม่นิยมเลี้ยงโคตัวผู้ เนื่องจากไม่ค่อยเชื่อฟัง ปราดเปรี้ยว ชอบหนีไปฝูงอื่นตามไม่เจอ เมื่อโคที่โคตัวผู้เริ่มเข้าวัยหนุ่มเกษตรกรจะจำหน่ายให้พ่อค้าทันที

การจำแนกโค

เกษตรกรสามารถจำแนกโคออกจากกันทั้งหมดได้โดยการสังเกตจากลักษณะภายนอกเช่นสี รูปร่าง หน้าตา ลักษณะนิสัยใจคอ มีการตั้งชื่อโคโดยการตั้งตามลักษณะภายนอกรูปร่างพรรณลักษณะของโคแต่ละตัว เช่นอีขาว อีมุม อีแดง อีจ้อย ไล่ด้วน เป็นต้น หรือตามความชอบของตนเองเช่นช่วงที่ลูกโคเกิดละครเรื่องใดกำลังเป็นที่นิยม พระเอกนางเอกชื่ออะไร ก็จะนำเอามาตั้งเป็นชื่อของโคของตนเอง เช่นชื่อจากนางเอกเรื่องบ้านทรายทอง โคก็จะมีชื่อว่า อีพจ เป็นต้น ลูกโคจะได้รับการตั้งชื่อตอนเกิดโดยดูจากลักษณะรูปร่างพรรณภายนอกเช่นกัน บางครั้งการตั้งชื่ออาจล่าช้าออกไปประมาณ 2-4 อาทิตย์ หากลูกโคเกิดบนเขาเกษตรกรจะตั้งชื่อตอนที่เห็นหน้ามันครั้งแรก บางครั้งก็ตั้งชื่อตามแม่โคที่ให้กำเนิด เช่นแม่ชื่อขาว ลูกก็จะมีชื่อว่าขาวเล็ก เป็นต้น

ที่มาของโคในฝูง

ที่มาของโคในฝูงเกษตรกรบางรายซื้อหาใหม่ บางรายได้จากโคที่เป็นของพ่อแม่เป็นทรัพย์สินติดตัวเมื่อมีครอบครัว เป็นมรดก จำนวนที่ได้มาขึ้นอยู่กับว่าพ่อแม่มีโคในฝูงเดิมมากหรือน้อย และพ่อแม่มีบุตรมากน้อยเพียงใด โคมรดกที่ได้รับส่วนใหญ่คือโคเพศเมีย เพราะสามารถขยายพันธุ์เพิ่มจำนวนออกลูกออกหลานได้เป็นจำนวนมาก เปรียบเสมือนแม่โคคือเงินก้นถุง ลูกโคที่ได้คือดอกเบี้ยเงินทองที่งอกเงย

แรงงานในการเลี้ยงโค

แรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานในครอบครัวของเกษตรกรเองโดยเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 3-5 คน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันบ้าง โดยผลัดเปลี่ยนเวรยามกัน ภายในกลุ่มครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และคนในกลุ่มหรือหมู่บ้านเดียวกันที่นำโคไปปล่อยในพื้นที่เดียวกัน หรือปล่อยรวมฝูงเดียวกัน

รูปแบบการเลี้ยง

เนื่องจากสภาพพื้นที่ทางการเกษตรมีน้อย เมื่อถึงฤดูกาลทำนาโคมีพื้นที่หากินลดลง หรือแทบจะไม่มีเลย ประกอบกับเกษตรกรต้องใช้แรงงานในการทำนาเป็นส่วนใหญ่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูโค ประกอบกับบนเขามีอาหารโคที่สมบูรณ์ ไม่รบกวนข้าวที่ปลูก ด้วยเหตุนี้เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวจึงทำการด้อนโคขึ้นไปไว้บนเขา โดยในช่วงฤดูทำนาเมื่อเริ่มมีการเตรียมดิน หว่านกล้า หรือเมื่อฝนเริ่มมา เกษตรกรจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อรวมโค และด้อนไปเลี้ยงไว้บนเขา มีบางรายต่างฝ่ายต่างด้อนโคของตนไปเอง แล้วไปเจอกันที่บนเขา แล้วแต่ความสะดวกของเกษตรกรแต่ละราย ๗ ไป ในขณะที่อยู่บนเขาโคจะมีการรวมเป็นฝูงขนาดแตกต่างกันออกไป แต่พื้นที่ที่โคอยู่จะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พื้นที่ที่เลี้ยงบนเขาจะเป็นพื้นที่ที่ทำการเลี้ยงมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ บางฝูงต้องมีเกษตรกรไปเฝ้าเพื่อไม่ให้ลงมาจากเขามากินข้าวที่นา ในการเลี้ยงโคสมาชิกในครอบครัวและตัวเกษตรกรเองจะช่วยกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นไปดูแลโคเมื่อเกษตรกรขึ้นไปดูโคจะเลหาของป่าเพื่อใช้เป็นอาหารในครอบครัวติดมือลงมาจากเขาด้วย เรื่องการลักขโมยไม่เกิดเนื่องจากสภาพพื้นที่ที่เกษตรกรนำโคขึ้นไปปล่อยเลี้ยงไว้บนเขา มีทางขึ้นลงเพียงทางเดียว และทางไปมาลำบาก บางพื้นที่พื้นที่เลี้ยงค่อนข้างปิดเป็นความลับ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เอื้อต่อความปลอดภัยจากการลักขโมยจึงไม่มีปัญหาดังกล่าวเกิดขึ้น มีการทำรั้วบริเวณที่โคขึ้นลง

โคที่อยู่บนเขาจะนอนบริเวณพื้นหินเรียบ โลง โคะจะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนที่กินที่นอน โดยจะหากินในพื้นที่ที่โคคุ้นเคยและเคยไป บริเวณใดที่โคไม่เคยไปมันจะไม่ไป ดังนั้นเมื่อเจ้าของขึ้นไปดูโคของตนสามารถที่จะติดตามได้ถูก เพราะโคจะหากินบริเวณที่ตนเคยอยู่เท่านั้น

อาหารที่โคกินในธรรมชาติมีมากมายได้แก่หญ้าเพ็ก มีลักษณะคล้ายไผ่ต้นขนาดเล็ก เมื่อต้นเพ็กมีขนาดใหญ่เรียกว่าต้นโจทก์ นอกจากนี้ยังมีพืชอาหารสัตว์อื่น ๆ ได้แก่ บุก หญ้าเล็กหญ้าน้อย หญ้าหางเสือ เป็นต้น ในช่วงที่อยู่บนเขาเกษตรกรมีการเสริมเกลือให้กับโคของตนเกลือที่ใช้คือเกลือสินเธาว์ เป็นเกลือเม็ดขนาดใหญ่ เกษตรกรซื้อจากตลาดติดมือไปด้วยเมื่อไปดูแลโคของตนบนเขา โดยเกษตรกรจะมีการหว่านเกลือให้โควันเว้นวัน หรือแล้วแต่โอกาสที่ได้ขึ้นไป บางรายอาทิตย์ละครั้ง เกษตรกรเชื่อว่าเกลือจะทำให้โคจำได้ว่าตนเองเป็นเจ้าของ ซึ่งเมื่อโคเห็นเจ้าของมาและเรียกหาให้โคมา กิน โคะจะเดินตาม โคที่เลี้ยงจะเชื่อต่อผู้ที่เป็นเจ้าของ บางรายเชื่อว่าการให้เกลือทำให้โคกินอาหารได้มากขึ้น แหล่งน้ำดื่มโคเมื่ออยู่บนเขาจะมีแหล่งน้ำดื่มตามธรรมชาติได้แก่ห้วยตามธรรมชาติ คลองเล็ก ๆ ปัญหาที่พบของโคบนเขาคือเห็บ เกษตรกรกำจัดเห็บโดยใช้ดีดที่ผสมน้ำซุบผ้าเช็ด หรือใช้ขี้เถ้าขูดออก เป็นต้น แต่ไม่พบว่าโคเกิดเป็นโรคใช้เห็บเลย

ครั้นเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จจึงทำการด่อนลงจากเขา บางฝูงก็จะลงมาเอง มีเกษตรกรบางรายเลี้ยงไว้บนเขาตลอดทั้งปีก็มีเนื่องจากสะดวกต่อเจ้าของในการจัดการเลี้ยงดู โคบางกลุ่มจะถูกด่อนลงจากเขาให้มาอยู่ในพื้นที่นาตลอดหลังการเก็บเกี่ยว อาหารที่โคได้รับในช่วงนี้คือฟางที่เหลือจากการเก็บเกี่ยว และหญ้าตามทุ่งนาของเกษตรกร บางรายอาจมีการตัดหญ้าเสริมให้กับโคของตน โดยตัดที่ที่ริมโขง คือหญ้าเลา ซึ่งจะตัดให้กับโคที่ผอมมาก ๆ เกษตรกรบางรายที่มีคอกที่บ้านช่วงเช้าจะด่อนโคไปหากินที่นา ตอนเย็นจึงด่อนกลับเข้าคอก บางรายผูกย้ายโคหากินไปตามรอบหมู่บ้าน แหล่งน้ำสำหรับโคเมื่อลงมาอยู่ในหมู่บ้านโคจะกินน้ำในห้วยในนา เกษตรกรบางรายจะตักน้ำป้อนให้กิน โคที่เลี้ยงไว้ตามทุ่งนา มูลโคที่ได้จะเป็นปุ๋ยสำหรับการทำนาในครั้งต่อไป เกษตรกรที่มีคอกที่บ้านจะทำความสะอาดคอกเพียงปีละครั้ง คือเมื่อถึงฤดูกาลทำนา โดยเอามูลโคที่ได้ขนไปเป็นปุ๋ยใส่ในนาข้าวของตนการเลี้ยงโคพื้นเมืองไม่มีการให้อาหารเสริมเช่นอาหารข้นเหมือนการเลี้ยงโคพันธุ์ เกษตรพล่อยให้โคของตนหาอาหารกินเอง เกษตรกรบางรายมีการเสริมแร่ธาตุก้อนให้ในช่วงฤดูแล้งนี้

การผสมพันธุ์และการให้ลูก

เกษตรกรนิยมให้โคพื้นเมืองมีการผสมกันเองตามธรรมชาติ โดยใช้โคพ่อพันธุ์ที่มีในฝูงของตนเอง หรือพ่อพันธุ์โคพื้นเมืองของเพื่อนบ้าน ซึ่งมีเกษตรกรบางรายเท่านั้นที่มีพ่อพันธุ์ในฝูงของตนเอง ส่วนใหญ่จะนำตัวเมียไปผสมในฝูงคนอื่น โคพื้นเมืองมีการผสมพันธุ์เป็นฤดูกาล โคมีการผสมพันธุ์ในช่วงที่อยู่บนเขาโคบางตัวลงมาจากเขาก็มีลูกติดท้องลงมา เกษตรกรบางรายเคยนำโคพันธุ์อื่นมาผสมเนื่องจากขนาดรูปร่างที่ต่างกันมาก โคตัวผู้ตัวใหญ่มาก ตัวเมียไม่ยอมให้ผสม ไม่นิยมแจ้งเจ้าหน้าที่ผสมเทียมเพราะไม่คุ้มต่อการเดินทาง

การผสมพันธุ์ปล่อยให้มีการผสมพันธุ์กันตามธรรมชาติ เนื่องจากลักษณะการเลี้ยงที่มีการปล่อยรวมกันเป็นฝูงในเขตพื้นที่ป่า โคตัวเมียเมื่อเป็นสัดโคตัวผู้ที่อยู่ในฝูงก็ดำเนินการผสมพันธุ์กันไปตามธรรมชาติ แต่เมื่อลงมาอยู่ในพื้นราบหลังการเก็บเกี่ยวหากแม่โคตัวใดมีการเป็นสัด เกษตรกรเจ้าของโคที่ไม่มีโคพ่อพันธุ์ในฝูงจะทำการจูงแม่โคของตนเองไปหาโคพ่อพันธุ์ของเกษตรกรรายอื่นทำการผสมพันธุ์ให้ มีการนำน้ำเชื้อโคพ่อพันธุ์บราห์มันจากปศุสัตว์อำเภอเข้ามาทำการผสมให้แต่ไม่เป็นที่นิยมด้วยระยะทางที่ไกล และกว่าที่เจ้าหน้าที่ผสมเทียมมาถึงเพื่อทำการผสมเทียมให้ แม่โคก็หมดระยะการเป็นสัด ประกอบกับโคลูกผสมที่ได้หากินไม่เก่ง ไม่ค่อยแข็งแรง เติบโตช้ากว่าโคพื้นเมืองจึงไม่เป็นที่นิยม

การคลอด

โคคลอดเองตามธรรมชาติไม่มีการช่วยคลอด การคลอดของโคไม่พบความผิดปกติในการคลอด หรือคลอดยาก หลังการคลอดแม่โคไม่พบปัญหาหลังการคลอด สภาพแม่โคหลังคลอดปกติ ไม่มีอาการดูร้าย รกค้าง มดลูกทะลัก มดลูกอักเสบ เป็นต้น ลูกโคที่เกิดมาส่วนใหญ่มีสภาพปกติ แข็งแรง ไม่มีปัญหาความผิดปกติ อ่อนแอ สาเหตุการตายของลูกโคเกิดจากหลายสาเหตุเช่น แม่ไม่มีน้ำนมตายเพราะอุบัติเหตุ หรือเกิดจากสะดืออักเสบ เป็นต้น เกษตรกรไม่มีการแยกแม่โคใกล้คลอดและแม่โคที่คลอดแล้วออกจากฝูง เลี้ยงรวมกันเป็นฝูงใหญ่ การหย่านม โคมีการหย่านมตามธรรมชาติเมื่อแม่มีลูกตัวใหม่ หรือแม่ไม่มีน้ำนมแล้ว

โรคและการป้องกันรักษาโรค

การระบาดของโรค มีโรคปากและเท้าเปื่อยระบาดบ้างในบางปีที่มีพ่อค้าทำการลักลอบนำโคข้ามชายแดนจากฝั่งลาว ผ่านพื้นที่ที่เกษตรกรนำโคไปเลี้ยงไว้ เมื่อโคเกิดโรคเกษตรกรจะติดต่อปศุสัตว์อำเภอให้มาทำการรักษา และทำวัคซีน

การซื้อขาย

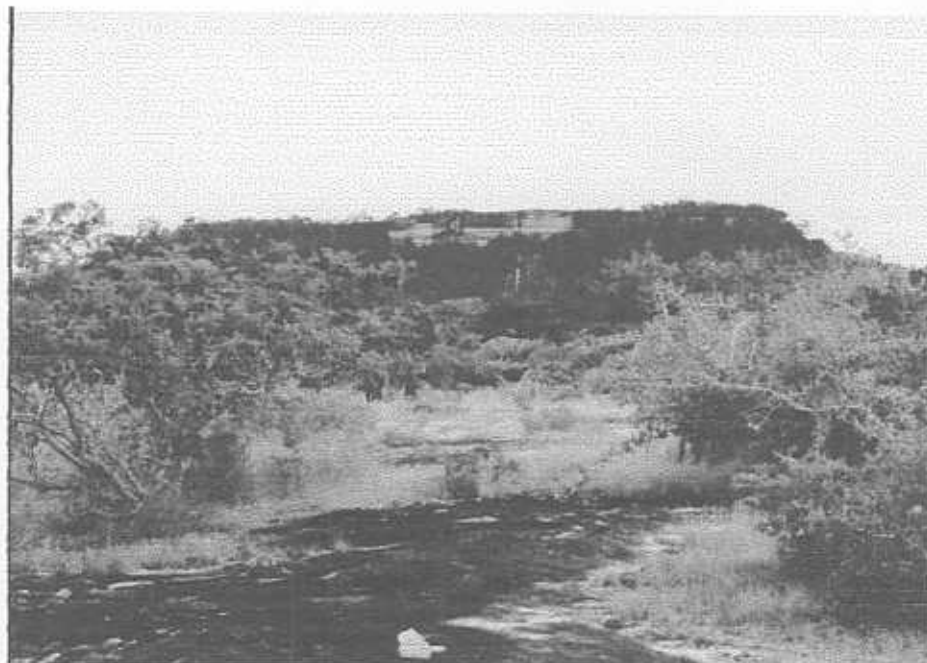
การซื้อขายโคของเกษตรกรไม่ค่อยมี หากเกษตรกรซื้อนิยมซื้อโคตัวเมียเพื่อไว้ขยายพันธุ์ การซื้อโคจะซื้อกับเกษตรกรในกลุ่มด้วยกันเอง หรือจากตลาดนัดโคกระบือเกษตรกรเมื่อมีการจำหน่ายโคออกไป บางรายก็จะมีโคตัวเมียจากเกษตรกรในอำเภอเดียวกันหรือต่างอำเภอเข้ามาเลี้ยงทดแทนเพิ่มเติมโคที่ขายไปจากฝูง แหล่งซื้อปัจจัยการผลิตโคพื้นเมือง เกษตรกรนิยมซื้อปัจจัยการผลิตเช่นยา ที่พ่อค้าในท้องถิ่น ปศุสัตว์อำเภอ และตลาดอำเภอ

การขายโค การขายโคของเกษตรกรมีหลายเหตุผลด้วยกันได้แก่ เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงิน หรือมีโคในฝูงเป็นจำนวนมากเกินไป ขายเพื่อนำเงิน ซื้ออาหารบริโภคในครัวเรือน นำเงินมาใช้ในการครอบครัวส่งเสียบุตรเรียน ขายเพื่อนำเงินมาใช้ในการจัดงานศพของบุคคลในครอบครัว แหล่งที่เกษตรกรขายโคคือพ่อค้าในท้องถิ่น และต่างถิ่น ตลาดนัดโค-กระบือโค บางครั้งขายให้ญาติพี่น้องเนื่องจากญาติพี่น้องอยากได้โคไปเลี้ยง ขายให้คนต่างอำเภอเพื่อนำไปเลี้ยง หรือนำไปฆ่าแหละ ขายให้เพื่อนบ้าน พ่อค้าในหมู่บ้าน และพ่อค้าต่างอำเภอ โดยพ่อค้าจะเข้ามาทำการติดต่อรับซื้อถึงบ้านของเกษตรกร ราคาซื้อขายเกษตรกรเป็นผู้กำหนด ถ้าราคาเป็นที่ตกลงของทั้งพ่อค้าและเกษตรกรผู้ขาย เกษตรกรจึงจะจำหน่ายโคให้ไป หากเกษตรกรไม่พอใจในราคาก็ไม่ตกลงขาย

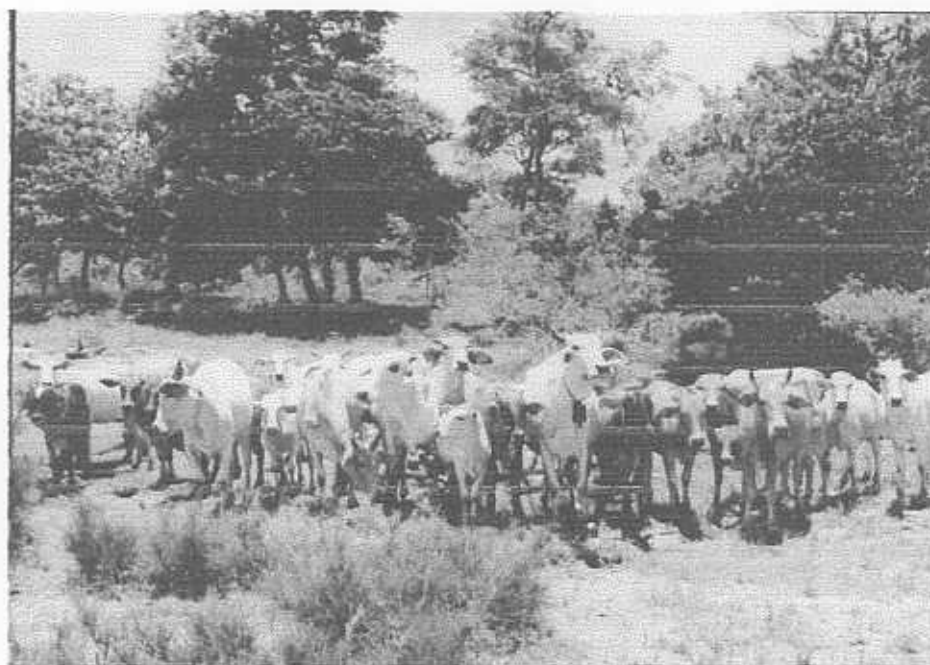
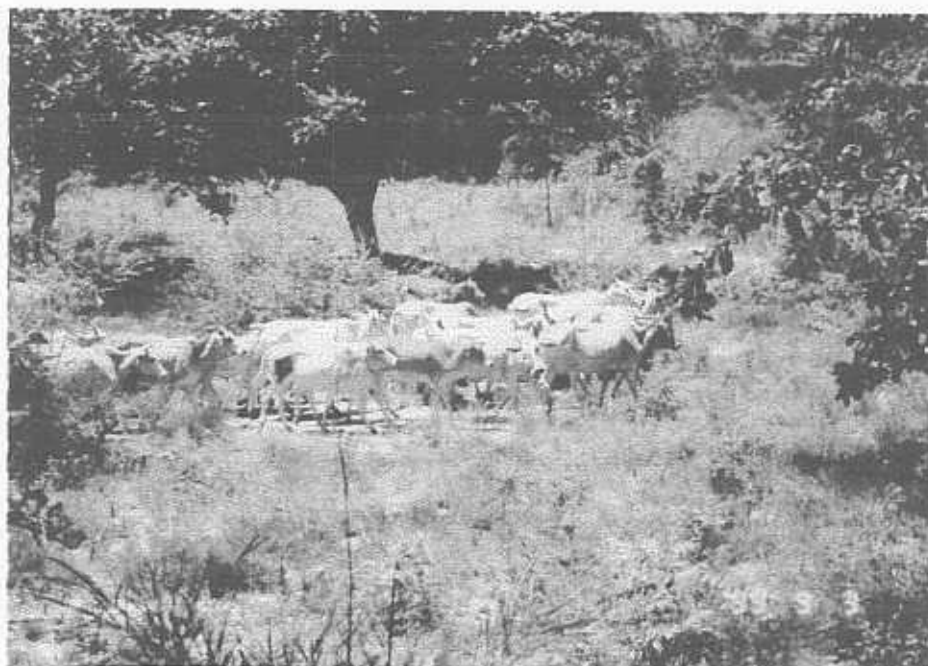
เกษตรกรนิยมจำหน่ายโคเพศผู้เนื่องจากไม่สามารถให้ลูกหลานซึ่งสามารถทำเงินได้ หรือมีโคตัวผู้ในฝูงอยู่แล้ว และเมื่อโคเป็นหนุ่มโคจะค่อนข้างปรี๊ดเปรี้ยว เจ้าของไม่สามารถควบคุมได้ บางครั้งหนีไปอยู่กับฝูงอื่น เกษตรกรจะมีเพียงไม่กี่รายที่มีโคตัวผู้อยู่ในฝูงซึ่งเป็นพ่อพันธุ์ให้กับแม่โคในครอบครัวของเกษตรกรเอง ยังทำหน้าที่เป็นพ่อพันธุ์ให้กับเกษตรกรรายอื่นด้วยเช่นกัน บางครั้งเป็นโคที่มีอายุมาก หรือโคแก่ โคตัวเมียไม่เป็นที่นิยมจำหน่ายออกไป เนื่องจากเกษตรกรเก็บเอาไว้เพื่อเพิ่มเอาลูกแล้วจำหน่ายลูกที่ได้ออกไป ถ้าเป็นลูกตัวเมียมักจะเก็บไว้ทำพันธุ์ต่อไปอีกในฝูง

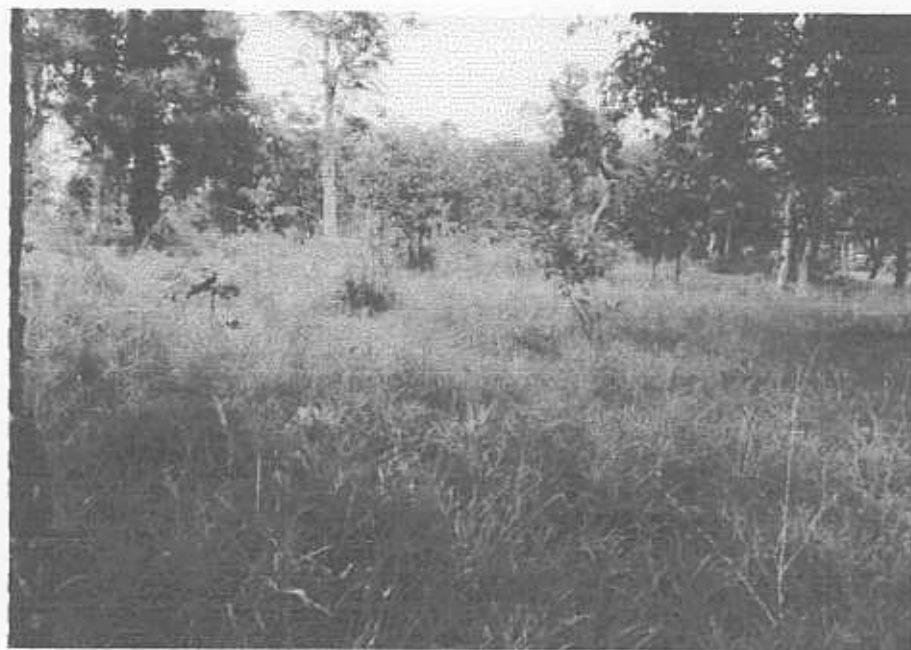
ภาพที่ 5 และ 6 ลักษณะของโคพื้นเมือง

ภาพที่ 7 และ 8 สภาพพื้นที่ที่เลี้ยงโคพื้นเมืองในช่วงฤดูทำนา

ภาพที่ 9 และ 10 ฝูงโคพื้นเมืองที่อยู่บนพื้นที่เขาในช่วงฤดูทำนา

ภาพที่ 11 และ 12 หญ้าแพ็ก หรือหญ้าโจทกที่เป็นพืชอาหารหลักของเมื่ออยู่โคบนเขา

ภาพที่ 13 และ 14 พืชอาหารโคชนิดอื่น ๆ ที่พบบนเขานอกเหนือจากหญ้าเพ็ก

ภาพที่ 15 และ 16 การให้เกลือเสริมสำหรับโคที่อยู่บนเขา

ภาพที่ 17 และ 18 แหล่งน้ำดื่มของโคบนเขา

ภาพที่ 19 เห็นที่พบตามลำตัวของโค

บทที่ 4

สรุปและวิจารณ์

1 เกษตรกรผู้เลี้ยงโคพื้นเมืองตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดนแม่น้ำโขงของ จังหวัดอุบลราชธานีทำการเลี้ยงโคพื้นเมืองเป็นอาชีพรองนอกเหนือจากอาชีพหลักคือการทำนา เกษตรกรนิยมเลี้ยงโคเป็นอาชีพรองเนื่องจากเมื่อว่างจากการทำนาเกษตรจะว่างงาน ไม่มีกิจกรรมทางการเกษตรอย่างอื่น จึงเลี้ยงโคเพื่อเสริมรายได้ให้กับครอบครัว เกษตรกรแต่ละรายมีจำนวนโคพื้นเมืองตั้งแต่น้อยที่สุดคือ 2 ตัว และสูงที่สุดคือมากกว่า 50 ตัว โดยเฉลี่ยต่อครอบครัวอยู่ที่ประมาณ 4-10 ตัว โคที่เลี้ยงส่วนใหญ่เป็นเพศเมีย จะมีเกษตรกรบางรายเท่านั้นที่มีโคตัวผู้เพื่อใช้ทำพันธุ์ แรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานในครอบครัวของเกษตรกรเองโดยเฉลี่ยครอบครัวละประมาณ 3-5 คน มีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันบ้าง โดยผลัดเปลี่ยนเวรยามกัน ภายในกลุ่มครอบครัวที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และคนในกลุ่มหรือหมู่บ้านเดียวกันที่นำโคไปปล่อยในพื้นที่เดียวกัน หรือปล่อยรวมฝูงเดียวกัน

2. ลักษณะภายนอกของโคพื้นเมือง ตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดนแม่น้ำโขงของ จังหวัดอุบลราชธานี โคพื้นเมืองที่เกษตรกรเลี้ยงเป็นโคที่มีขนาดเล็ก ตัวเมียโตเต็มที่หนักประมาณ 300 กิโลกรัม ตัวผู้ประมาณ 400 กิโลกรัม มีสีต่าง ๆ กัน ได้แก่สีน้ำตาลแกมแดง ดำ ดำง ส่วนใหญ่จะเป็นสีแดง หน้ายาว บอบบาง หน้าผากแคบ ตาขนาดปานกลาง ขนหน้าสั้นเกรียน จมูกแคบ ใบหูแหลม มีเขาสั้นถึงยาวปานกลาง ตัวเมียมักมีเขาสั้นหรือไม่มีเขา ลำคอบอบบาง ค่อนข้างยาว มีเหนียงใต้คอ กระดูขาบอบบางค่อนข้างยาว ลำตัวดูป่องตรงกลางเมื่อมองจากด้านบน มีนิสัยขี้ตื่น รูปร่างปราดเปรียว

3. วิธีการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวเนื่องจากสภาพพื้นที่ทางการเกษตรมีน้อย เมื่อถึงฤดูกาลทำนาโคมีพื้นที่หากินลดลง หรือแทบจะไม่มีเลย ประกอบกับเกษตรกรต้องใช้แรงงานในการทำนาเป็นส่วนใหญ่ไม่มีเวลาเลี้ยงดูโค ประกอบกับบนเขามีอาหารโคที่สมบูรณ์ ไม่รบกวนข้าวที่ปลูก ด้วยเหตุนี้เกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวจึงทำการด้อนโคขึ้นไปไว้บนเขา โดยในช่วงฤดูทำนาเมื่อเริ่มมีการเตรียมดิน หว่านกล้า หรือเมื่อฝนเริ่มมา เกษตรจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อรวมโค และด้อนไปเลี้ยงไว้บนเขา มีบางรายต่างฝ่ายต่างด้อนโคของตนไปเอง แล้วไปเจอกันที่บนเขา แล้วแต่ความสะดวกของเกษตรกรแต่ละราย ๆ ไป ในขณะที่อยู่บนเขาโคจะมีการรวมเป็นฝูงขนาดแตกต่างกันออกไป แต่พื้นที่ที่โคอยู่จะอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พื้นที่ที่เลี้ยงบนเขาจะเป็นพื้นที่ทำการเลี้ยงมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ บางฝูงต้องมีเกษตรกรไปเฝ้าเพื่อไม่ให้ลงมาจากเขามากินข้าวที่นา ในการเลี้ยงโคสมาชิกในครอบครัวและตัวเกษตรกรเองจะช่วยกัน ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันขึ้นไปดูแลโคเมื่อเกษตรกรขึ้นไปดูโคจะเลเยา

ของป่าเพื่อใช้เป็นอาหารในครอบครัวติดมือลงมาจากเขาด้วย เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเสร็จจึงทำการด่อนลงจากเขา บางฝูงก็จะลงมาเอง มีเกษตรกรบางรายเลี้ยงไว้บนเขาลอดทั้งปีก็มีเนื่องจากสะดวกต่อเจ้าของในการจัดการเลี้ยงดู โคบางกลุ่มจะถูกด่อนลงจากเขาให้มาอยู่ในพื้นที่นาตลอดหลังจากการเก็บเกี่ยว จะเห็นได้ว่ารูปแบบการเลี้ยงโคของเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวด้วยสภาพพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง และพื้นที่ราบบนหลังเขา และหุบเขามีลักษณะเป็นลูกคลื่นลอนลึกลับบ้าง ตื้นบ้าง สลับกันไป บางพื้นที่มีพื้นที่หินโผล่ มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหิน มีพื้นที่ราบในการทำเกษตรเพียงเล็กน้อย จากการที่เกษตรกรมีพื้นที่ราบในการทำนาที่จำกัด จึงทำให้มีการปรับรูปแบบวิธีการเลี้ยงและการจัดการโคพื้นเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ ภูมิประเทศ และวิถีการดำรงชีพของตนมาตั้งแต่รุ่นของบรรพบุรุษสืบต่อกันมา

4. ปัญหาของการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกรตามบริเวณพื้นที่ป่าเขาแถบชายแดนแม่น้ำโขงของจังหวัดอุบลราชธานี คือเรื่องของพื้นที่ที่ใช้ในการเลี้ยงเนื่องจากพื้นที่ที่ใช้เลี้ยงโคเป็นเขตอุทยานทับกับที่ป่าชุมชนของเกษตรกร การแบ่งเขตไม่ชัดเจน อุทยานไม่ต้องการให้เกษตรกรเอาโคเข้าไปเลี้ยงในพื้นที่ ซึ่งได้รับการแก้ไขโดยการตกลงกับเจ้าหน้าที่โดยการขอใช้พื้นที่เพื่อการเลี้ยงสัตว์ ไม่ได้มีการบุกรุกถากถางเพื่อทำการเกษตรชนิดอื่น จะเห็นได้ว่าโคพื้นเมืองแทบจะไม่มีปัญหาในด้านอื่น ๆ ที่สินค้าเกษตรทั่วไปประสบปัญหาอาทิการตลาด หรือการจัดการ การตลาดของการเลี้ยงโคพื้นเมืองไม่มีปัญหา เกษตรกรมีอำนาจในการต่อรองสูง ความต้องการของตลาดมีสูง การลงทุนต่ำ เกษตรกรต้องการขาย มีพ่อค้าจากโรงเจียม ศรีเมืองใหม่เข้ามาถามซื้อเป็นประจำ เกษตรกรกำหนดราคา ถ้าพ่อค้าและเกษตรกรต่างพอใจในราคาที่ตกลงกันก็ซื้อขายทันที ปัญหาคือวัวไม่พอที่จะขาย ราคาเป็นที่น่าพอใจ มีพ่อค้ามารับซื้อถึงที่ จึงเป็นอาชีพหนึ่งที่น่าสนใจ

อ้างอิง

โครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร. 2538. แนวทางพัฒนาการเกษตรระดับอำเภอ
อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. (อัดสำเนาเย็บเล่ม)

สำนักงานพาณิชย์จังหวัดอุบลราชธานี. 2540. ข้อมูลการตลาด จังหวัดอุบลราชธานี ประจำปี 2540.
กระทรวงพาณิชย์. 117 น.

สำนักงานสถิติจังหวัดอุบลราชธานี. 2539. สมุดรายงานสถิติจังหวัด พ.ศ.2539.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. 149 น.

การคำนวณ

แนวคำถามสัมภาษณ์

ชื่อเกษตรกร.....บ้านเลขที่.....หมู่.....ตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....วันที่สัมภาษณ์.....ระยะเวลา
สัมภาษณ์ ตั้งแต่เวลา น. ถึง..... น. ชื่อผู้สัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1

ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับเกษตรกร

ก. ประวัติส่วนตัว

1. เพศ ☐ ชาย ☐ หญิง
2. อายุ ปี
3. ระดับการศึกษาสูงสุด
 - ☐ อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้
 - ☐ ต่ำกว่า ป.4
 - ☐ จบ ป.4
 - ☐ ป.5-7 (ม.1-3)
 - ☐ มศ.1-3 (ม.4-6)
 - ☐ มศ.4-5 (ม.7-8)
 - ☐ นักรรรมหรือเปรียญ
 - ☐ การศึกษาผู้ใหญ่
 - ☐ ประกาศนียบัตรอบรมวิชาชีพ
 - ☐ อื่น ๆ ระบุ
4. ศาสนา ☐ พุทธ ☐ อื่น ๆ ระบุ
5. สถานภาพการสมรส
 - ☐ โสด (ข้ามไปถามข้อ 7)
 - ☐ แต่งงานอยู่ด้วยกัน
 - ☐ แต่งงานแยกกันอยู่
 - ☐ หย่า
 - ☐ ม่าย
 - ☐ อื่น ๆ ระบุ
6. ถ้าแต่งงานแล้วมีบุตรจำนวน คน
7. จำนวนสมาชิกในครอบครัว (นับรวมผู้ให้สัมภาษณ์ด้วย) จำนวน คน

8.ฐานะของผู้ให้สัมภาษณ์ในครอบครัวเป็น.....

- () บิดา () มารดา
() บุตร () สามี
() ภรรยา () ญาติ
() ผู้อาศัยที่ไม่ใช่ญาติ

9.ประสบการณ์ในการเลี้ยงโค

() เคยเลี้ยง ประมาณ.....ปี

() ไม่เคยเลี้ยง

10.ถ้าเคยเลี้ยงฯโคพันธุ์

() โคพื้นเมือง

() โคลูกผสม

() โคพันธุ์ต่างประเทศ(ระบุ).....

11.เคยฝึกอบรมการเลี้ยงโคเนื้อ

() เคย

() ไม่เคย

12.ถ้าเคยฝึกอบรม ฝึกอบรมกับหน่วยงานใด

และฝึกเมื่อไหร่.....

ข. สถานภาพทางเศรษฐกิจ

13.อาชีพหลัก(หมายถึงอาชีพที่ใช้เวลาทำมากที่สุดในรอบปี) (ระบุเพียง 1 อาชีพ)

- () ทำนา () ทำไร่
() ทำสวนผลไม้ () ทำสวนผัก
() เลี้ยงสัตว์ () ค้าขาย
() รับจ้าง () ประมง
() หัตถกรรม () อื่น ๆ ระบุ.....

14.อาชีพรอง(หมายถึงอาชีพที่ใช้เวลาทำรองลงมาจากอาชีพหลัก)(ระบุได้มากกว่า 1 อาชีพ)

- () ไม่มี () ทำนา
() ทำสวนผลไม้ () ทำสวนผัก
() เลี้ยงสัตว์ () ค้าขาย
() รับจ้าง () ประมง
() หัตถกรรม () ทำไร่
() อื่น ๆ ระบุ.....

15.ถ้าเป็นที่เช่าท่านจ่ายค่าเช่าอย่างไร

- () จ่ายค่าเช่าเป็นผลผลิตที่กำหนดแน่นอน
() จ่ายค่าเช่าในรูปของการปันส่วน
() จ่ายค่าเช่าเป็นเงินสด
() อื่น ๆ ระบุ

16. ท่านมีที่ทำกินเท่าไร

16.1 ของตนเอง.....ไร่ มีเอกสารสิทธิ์(ระบุ).....(ไร่)
 ไม่มีเอกสารสิทธิ์(ระบุ).....(ไร่)

16.2 ที่เช่า.....ไร่

16.3 อื่น ๆ ระบุ.....ไร่
 รวมทั้งสิ้น.....ไร่

17. ปีที่แล้วท่านมีรายได้เท่าไร (โดยประมาณตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

- () ทำนาได้ข้าว.....ถึง คิดเป็นเงินบาท
 () ทำไร่ คิดเป็นเงินบาท
 () ทำสวนผลไม้ คิดเป็นเงินบาท
 () ทำสวนผัก คิดเป็นเงินบาท
 () เลี้ยงสัตว์ คิดเป็นเงินบาท
 () ค้าขาย คิดเป็นเงินบาท
 () รับจ้าง คิดเป็นเงินบาท
 () ประมง คิดเป็นเงินบาท
 () หัตถกรรม คิดเป็นเงินบาท
 () อื่น ๆ คิดเป็นเงินบาท

18. ปัจจุบันแหล่งเงินทุนที่ใช้ในการเลี้ยงโคท่านได้จาก

- () ทุนส่วนตัวคิดเป็นสัดส่วน%
 () ธนาคารพาณิชย์ คิดเป็นสัดส่วน% เสียดอกเบี้ยเฉลี่ย.....% ต่อปี
 () ธ.ก.ส. คิดเป็นสัดส่วน% เสียดอกเบี้ยเฉลี่ย.....% ต่อปี
 () เงินนอกระบบ คิดเป็นสัดส่วน% เสียดอกเบี้ย.....% ต่อปี
 () อื่น ๆ ระบุ คิดเป็นสัดส่วน%
 เสียดอกเบี้ย.....% ต่อปี

ส่วนที่ 2
วิธีการเลี้ยงโคพื้นเมืองของเกษตรกร

19. การทำแปลงปลูกหญ้า ☐ มี ☐ ไม่มี
20. ถ้าทำแปลงปลูกหญ้าใช้พื้นที่ไร่
21. พันธุ์หญ้าที่ปลูกคือ.....
22. สถานที่ทำคอกโคคือ.....มีพื้นที่.....ตารางเมตร
23. จำนวนโคในฝูงรวมทั้งหมด.....ตัว
- ☐ เพศผู้.....ตัว
- แรกเกิด-หย่านม.....ตัว
- หย่านม-เจริญพันธุ์.....ตัว
- ตั้งแต่วัยเจริญพันธุ์.....ตัว
- ☐ เพศเมีย.....ตัว
- แรกเกิด-หย่านม.....ตัว
- หย่านม-เจริญพันธุ์.....ตัว
- ตั้งแต่วัยเจริญพันธุ์.....ตัว
24. พันธุ์โคที่อยู่ในฝูง
- ☐ พื้นเมือง ตัว
- ☐ ลูกผสมพื้นเมืองบราห์มัน.....ตัว
- ☐ ลูกผสมฮินดูบราซิล ตัว
- ☐ ลูกผสมซาโรเลส ตัว
- ☐ ลูกพันธุ์กำแพงแสน ตัว
- ☐ ลูกผสมชิมเมนทอล..... ตัว
- ☐ อื่น ๆ ระบุ ตัว
25. ลักษณะการเลี้ยง
- ช่วงฤดูทำนา ☐ ชังคอกตลอดปี
- ☐ ปลอຍเลี้ยง ☐ เข้า-เย็น(กลับ)
- ☐ เลี้ยงบนเขาตลอดช่วงฤดูทำนา
- ☐ อื่น ๆ ระบุ
-

34. เครื่องสับอาหาร

☐ มี เพราะ

☐ ไม่มี เพราะ

35. การทำความสะอาดของโรงเรียน

☐ มี เพราะ

☐ ไม่มี เพราะ

36. ความดีในการทำความสะอาดของโรงเรียน

37. แหล่งน้ำดื่มของโคบนเขา

☐ บ่อน้ำ ☐ น้ำบาดาล ☐ น้ำประปา ☐ น้ำคลอง ☐ อื่น ๆ ระบุ

แหล่งน้ำดื่มของโคในคอก

☐ บ่อน้ำ ☐ น้ำบาดาล ☐ น้ำประปา ☐ น้ำคลอง ☐ อื่น ๆ ระบุ

38. การทำความสะอาดที่ให้น้ำ

☐ ทำความสะอาดทุกวัน

☐ ทำความสะอาดเมื่อสกปรก

☐ ไม่มีการทำความสะอาด

39. กางมุ้งให้โค

☐ มี เพราะ

☐ ไม่มี เพราะ

40. การใช้ยากำจัดยุง

☐ มี ประเภท

☐ ไม่มี

41. มีการสังเกตการเป็นสัตว์ของโค ☐ มีระบุช่วงเวลาที่เกิด

☐ มีการสังเกต

☐ เช้า ☐ เที่ยง ☐ เย็น ☐ เวลาให้อาหาร

☐ ช่วงปล่อยเลี้ยง ☐ อื่น ๆ ระบุ

☐ ไม่มีการสังเกต

42. การผสมพันธุ์

☐ ใช้พ่อพันธุ์แหล่งที่มาคือ

☐ มีในฝูงของตนเอง

☐ เป็นของคนอื่น ๆ โดย ☐ พ่อพันธุ์ลูกมาผสม

☐ นำตัวเมียไปผสมในฝูงคนอื่น

☐ ใช้การผสมเทียม

43.การแจ้งผสมเทียม

- () เกษตรกรไปแจ้งเอง
- () ผ่ากเพื่อนในกลุ่ม
- () สมาชิกในครอบครัว
- () โทรศัพท์หรือวิทยุ
- () อื่น ๆ ระบุ

44. เจ้าหน้าที่ผสมเทียมมาผสมตามเวลาที่นัดหมาย

- ☐ตรงเวลา
☐ไม่ตรงต่อเวลา เพราะ.....
☐ไม่เหมาะสม เพราะ

45.เมื่อใดแสดงการเป็นสัตย์ท่านไปแจ้งผสม

- () ทุกครั้ง
() ไม่ทุกครั้ง เพราะ

46.การเก็บแบบบันทึกผสมเทียม

- () เก็บทุกครั้ง () เก็บบางครั้ง () ไม่เก็บ

47.การซื้อโค (ตลอดปี 41)

[illegible]

48.การขายโค (ตลอดปี 41)

[illegible]

- 49.การระบาดของโรค * ☐ ปากและเท้าเปื่อย ☐ เฮอร์ปิกเซฟติกซีเมีย
☐ เท้าเปื่อย ☐ บาดทะยัก
☐ อื่น ๆ ระบุ
- 50.การรักษาโรค ☐ ตามสัตวแพทย์ ☐ รักษาเอง
☐ เพื่อนบ้าน ☐ อื่น ๆ ระบุ.....
- 51.การถ่ายพยาธิ ☐ มี (ถ้ามีตอบคำถามข้อ 52-53) ☐ ไม่มี
- 52.ถ้ามีการถ่ายพยาธิ ☐ ทำด้วยตนเอง ☐ เพื่อนบ้านทำให้
☐ โดยสัตวแพทย์ ☐ อื่น ๆ ระบุ

53.ยาที่ใช้ถ่ายพยาธิ

- ☐ ยาพื้นบ้าน ระบุชื่อยา.....
☐ ยาหมด ระบุชื่อยา.....
☐ ยาอื่น ๆ ระบุชื่อยา.....

54.การคลอดของแม่โค ตลอดปี 41 มีแม่โคคลอดลูกตัว

☐ เพศผู้ตัว

☐ เพศเมีย..... ตัว

เบอร์วัว	วันคลอด	เวลา	มีการช่วยคลอด	ตั้ง	ปกติ	ผิดปกติ	ยาก	อื่น ๆ
.....								
.....								
.....								
.....								
.....								
.....								
.....								

55.สภาพของแม่โคหลังคลอด

ดู	ไม่ให้ลูกดูดนม	รกค้าง	มดลูกทะลัก	มดลูกอักเสบ
.....				
.....				
.....				
.....				
.....				

56. สภาพของลูกโคหลังคลอด

ปกติ	พิการ	แข็งแรง	อ่อนแอ	สะดืออักเสบ	ตาย
.....					
.....					
.....					
.....					
.....					

57. ท่านมีการแยกแม่โคใกล้คลอดออกจากฝูงหรือไม่

☐ ไม่แยก

☐ แยก ก่อนคลอด

.....วัน

58. ท่านมีการแยกแม่โคใกล้คลอดออกจากฝูงหรือไม่

☐ ไม่แยก

☐ แยก ประมาณกี่วัน

.....วัน

59. ทำการหย่านมลูกโคเมื่อ

☐ 6 เดือน

☐ 7 เดือน

☐ 8 เดือน

☐ 9 เดือน

☐ อื่น ๆ ระบุ

60. การใช้รั้วไฟฟ้ากัน

☐ มี

☐ ไม่มี

61.ปัญหาการเลี้ยงโค
- สถานที่เลี้ยง

.....
.....
.....
.....
.....

การตลาด.....
.....
.....
.....
.....
.....

การจัดการ.....
.....
.....
.....
.....
.....

อาหาร.....
.....
.....
.....
.....
.....

แรงงาน.....
.....
.....
.....
.....

อื่น ๆ(ระบุ).....
.....
.....
.....
.....

แบบสังเกต

ชื่อเกษตรกร.....
 บ้านเลขที่..... หมู่..... ตำบล..... อำเภอ..... จังหวัด.....
 วันที่..... เดือน..... พ.ศ..... เวลา..... ถึง..... น

1. การจำแนกตัวแม่โค ☐ ได้เป็นบางตัว ☐ ได้ทั้งหมด (จำได้อย่างไร?)
2. การตั้งชื่อแม่โค ☐ มี ☐ ไม่มี
3. การตั้งชื่อลูกโค ☐ มี ☐ ไม่มี (ตั้งเมื่ออายุเท่าไร ใช้อะไรในการตั้งชื่อ)
4. อาหารที่ให้ในรางอาหาร ☐ มี ☐ ไม่มี
5. ถ้ามีอาหารในรางได้แก่
6. แร่ก้อนในคอกโค ☐ มี ☐ ไม่มี
7. ให้เกลือในคอกโค ☐ มี ☐ ไม่มี
8. การให้ยูเรียแก่โค ☐ มี ☐ ไม่มี
9. การให้กากน้ำตาล ☐ มี ☐ ไม่มี
10. การตัดหญ้ามาเตรียมให้โค ☐ มี ☐ ไม่มี
11. การเตรียมอาหารสำรองไว้ให้โค ☐ มี ☐ ไม่มี
12. การสับอาหารหยาบก่อนให้โคกิน ☐ มี ☐ ไม่มี
13. ลักษณะของโรงเรือน ☐ ดี ☐ ปานกลาง ☐ เลว
14. ลักษณะของรางอาหาร ☐ ดี ☐ ปานกลาง ☐ เลว
15. สภาพของมุ้งที่ใช้กาง ☐ ดี ☐ ปานกลาง ☐ เลว ☐ ไม่มี
16. สภาพพื้นคอก ☐ ดี ☐ ปานกลาง ☐ เลว
17. น้ำดื่มโคในรางน้ำ ☐ สะอาด ☐ ไม่สะอาด ☐ ไม่มี
18. ปริมาณของหญ้าบริเวณเลี้ยงโค ☐ มีมาก ☐ มีปานกลาง ☐ มีน้อย ☐ แห้ง
19. สภาพร่างกายของแม่โค
20. สภาพร่างกายของโคในฝูงโดยรวม
☐ อ้วนมาก ☐ อ้วน ☐ ปานกลาง ☐ ผอม ☐ ผอมมาก